

УДК-72.01; 349.6

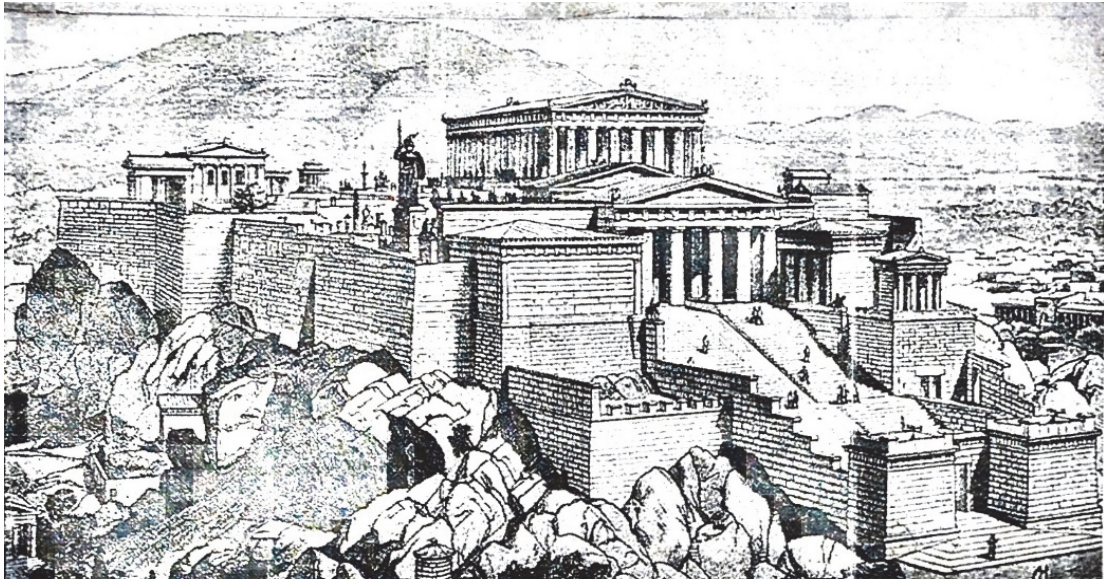
В.І.Соченко, доктор архітектури, професор
кафедри Основ архітектури та архітектурного
проектування КНУБА
Д.В.Соченко, бакалавр архітектури,
студент V курсу кафедри Інформаційних
технологій в архітектурі КНУБА

ХРАМОВИЙ АНСАМБЛЬ АКРОПОЛЯ В АФІНАХ: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

Один із найбільш найвідоміших шедеврів світового зодчества – ансамбль афінського Акрополя – вершина в розвитку еллінської храмобудівної культури періоду високої класики Стародавньої Греції.¹

Після перемоги та звільнення від персидського поневолення у Греції за часів володарювання Перикла розпочалися значні роботи по відновленню зруйнованого Акрополя та будівництві нових визначних храмів на Священному пагорбі Афін – славнозвісному Акрополі, який підноситься над містом на 70-80 м. Розміри його верхнього пологого майданчику невеличкі – 300 м в довжину, 130 м в ширину.²

Ще в 480 р. до н.е. під час греко-персидських війн більшість храмів Акрополя часів архаїки були зруйновані. Тож в 447 р. до н.е. по ініціативі Перикла на Акрополі розпочалося нове значне будівництво. І на цьому скалистому пагорбі в часи високої класики було побудовано прекрасний ансамбль з визначними храмами (рис. 1). Про його спорудження згодом писав древній грецький історик Плутарх: «Между тем росли здания, грандиозные по величине, неподражаемые по красоте. Всем распоряжался и за всеми наблюдал у Перикла скульптор Фидий, хотя при каждом сооружении были великие зодчие и художники».³ І серед них Іктін, Каллікрат, Мнесікл, Архілок, Полікрат та багато ін. І поступово за всю другу половину V ст. до н.е. на Акрополі був створений грандіозний, ретельно продуманий прекрасний храмовий ансамбль, як феноменальне явище світової культури, нині включений до Списку всесвітньої спадщини та охороняється під егідою ЮНЕСКО.



Афінський Акрополь
реконструкція.

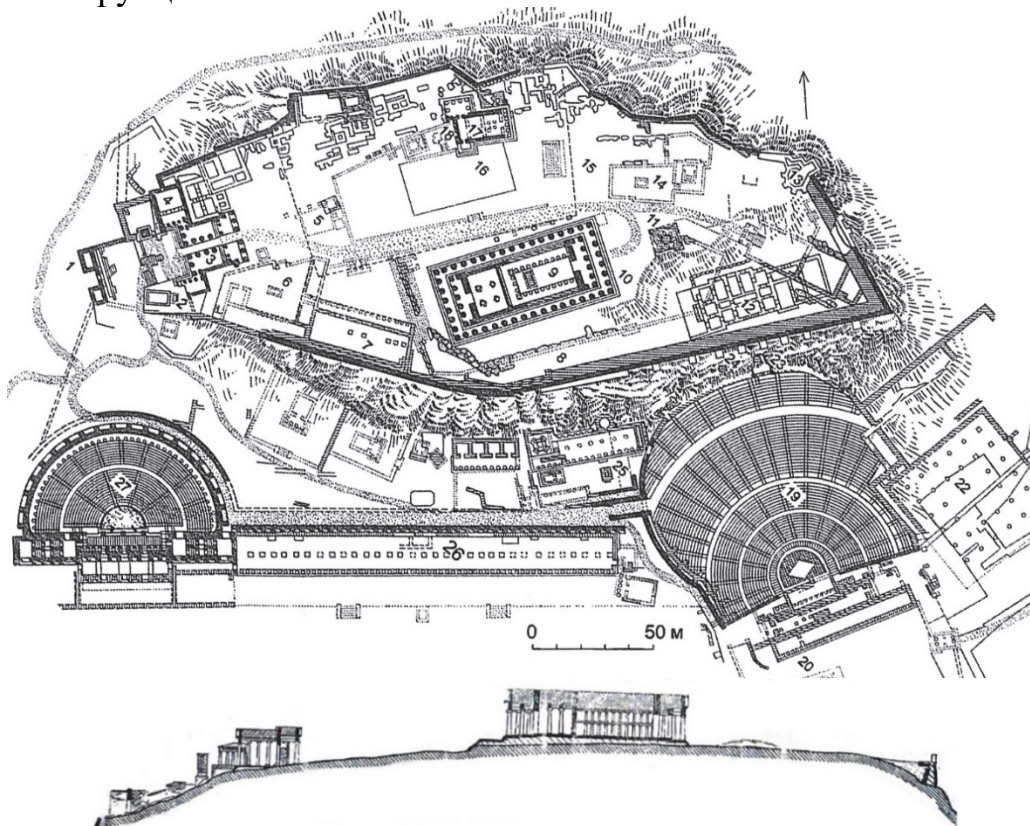


Рис.1. Афінський Акрополь ,генсхема і переріз (на генсхемі наведені споруди, зведені в різні часи розвитку Акрополя).

1.-Ворота,II ст. до н. е.; 2.- Піргос і храм Ніки Аптерос; 3.- Пропілеї; 4.- Пінакотека (південне крило Пропілей); 5.- Статуя Афін Промакос; 6.- Святинище Артеміди Бравронії; 7.- Халкотека; 8.- Пеласговська стіна; 9.- Парфенон; 10.- Допериклів Парфенон; 11.- Храм Рому і Августа; 12.- Сучасний будинок музею; 13.- Сучасний бельведер; 14.- Святинище Зевса; 15.- Вівтар Афін; 16.- Храм Афін Поліади (Гекатомпедон); 17.- Ерехтейон; 18.- Двір Пандросейона; 19.- Театр Діоніса; 20.- Старий храм Діоніса; 21.- Новий храм Діоніса; 22.- Одейон Перикла; 23.- Пам'ятник Фрасила; 24.- Дві меморіальні колони; 25.- Святинище Асклепія; 26.- Стоя Євмена; 27.- Одейон Ірода Аттика.

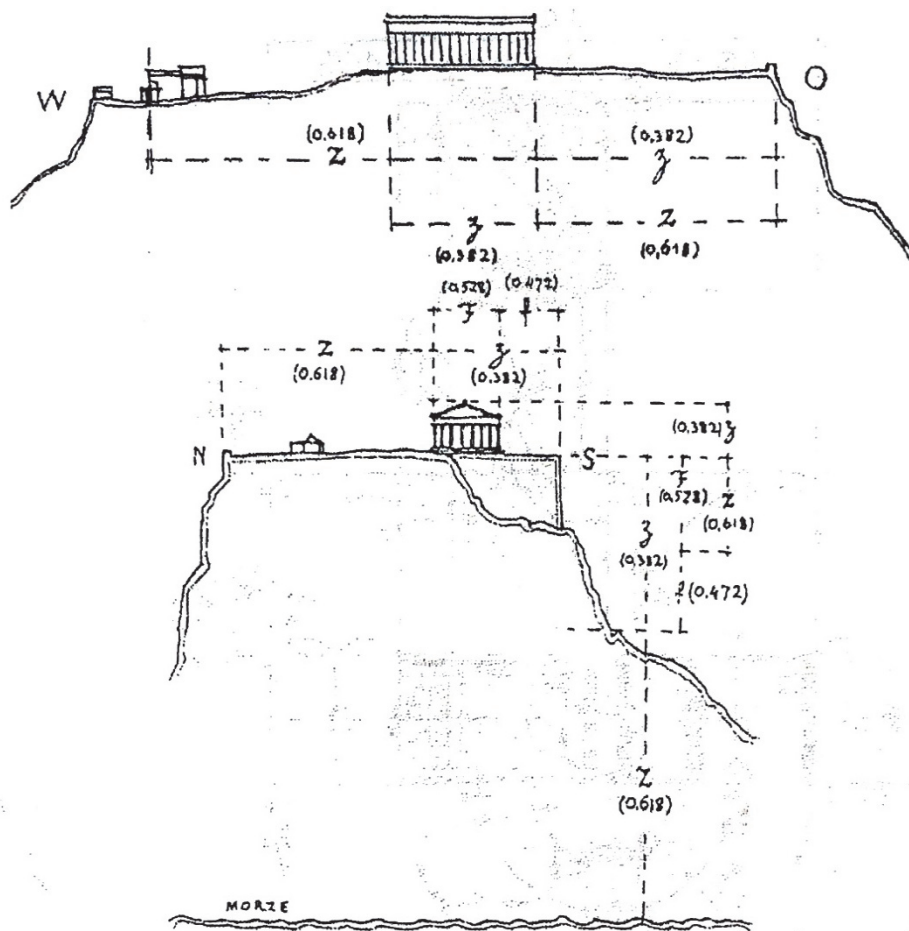


Рис.2. Пропорції ансамблю Акрополя (за І.В. Жолтовським).

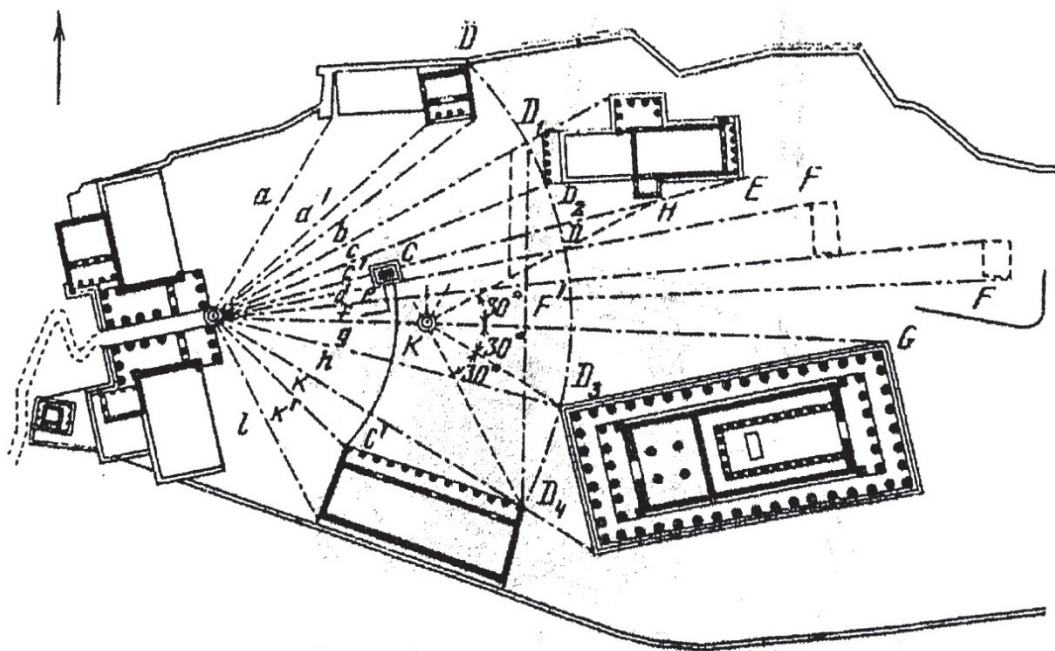
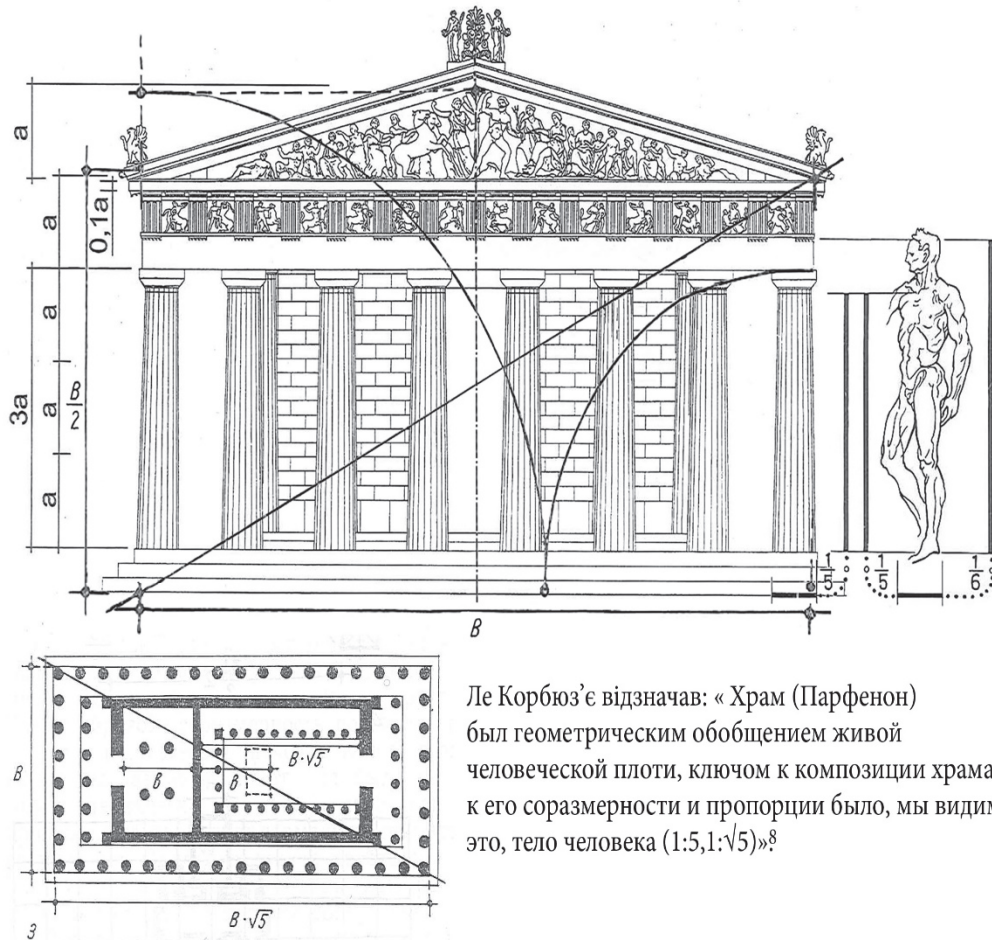


Рис. 3 Аналіз закономірностей побудови композиції Акрополя в Афінах, Греція, V ст. до н. е. (за К. Доксиадісом).

Явно, що такий значний архітектурно-мистецький ансамбль формувався на основі задалегідь продуманого планувального задуму та сформованої в уяві зодчих загальної об'ємно-просторової композиції цього храмового ансамблю. У процесі його створення в нього могли вноситися деякі зміни, але основа його зберігалася. Цікаво, що при реалізації архітектурно-композиційного задуму ансамблю Акрополя зодчі відмовилися від його симетрії, яка була характерна в епоху архаїки.⁴ Візуально різні типи будівель ансамблю Акрополя поступово вступають в поле зору відвідувачів, які прийшли з ним ознайомитися. Так, справа від Пропілей – урочистого входу до Акрополя, бачимо чудовий невеликий храм Ніки Аптерос, «безкрилої Перемоги», яка збудована архітектором Каллікратом близько 427-424 рр. до н.е. Грецький письменник Повсаній розповідав, що афіняни поставили тут безкрилу скульптуру Ніки, щоб богиня перемоги назавжди залишалася в Афінах.⁵ Храм Ніки невеликий: 8,13x5,4 м та побудований в доричному ордері і має по чотири колони на головному та протилежному фасадах. Храм завершує верхню частину потужної кріпосної стіни нижньої частини пагорбу Акрополя. Поставлений під кутом до Пропілеїв, він ніби злегка повертається в сторону вхідних воріт, як би направляючи до них відвідувачів, які щойно підійшли для ознайомлення з визначними храмами Акрополя. Сходами відвідувачі підіймаються до портика Пропілей. Цей урочистий вхід до Акрополя збудовано архітектором Мнесіклом у 437-432 рр. до н.е. Пройшовши Пропілеї, глядач бачив спочатку велику статую Афін Промахос (Войовницю) висотою 9 м, а підійшовши до неї ближче та розглянувши її детально, його увагу справа привертав величний храм Афін Парфенон – головний храм Акрополя. Збудований храм у 447-432 рр. до н.е. геніальними архітекторами Іктіном та Каллікратом, а скульптурне оздоблення його виконав знаменитий скульптор Фідій зі своїми учнями. Розміри храму в плані по стилобату – 30,86x69,51 м, висотою 13,7 м. Парфенон – храм доричного ордеру. Прямокутний в плані і з усіх сторін оточений колонами – класичний зразок периптера. Усередині Парфенон розділений на східну і західну частини. В

східній частині стояла велична статуя богині Афіни Парфенос (Діви) висотою біля 12 м, роботи скульптора Фідія. А в західній частині знаходилася державна казна. Двоповерхова колонада інтер'єра Парфенона надавала йому урочистий вигляд. Фасади його та особливо, головний – мають чіткий ритм доричних колон та урочистий фронтон з багатою пластикою та зі строгою гармонією пропорційних співрозмірностей його частин з цілим – загальною композицією його фасадів.⁸ Таким чином, створювалась органічна цілісність образу храму, що базувалася на гармонійних пропорціях фігури людини, яка відповідала Піфагорійському принципу «людина – міра всіх речей». І саме цей принцип являвся вихідним положенням при формуванні композиційних закономірностей побудови загальновідомих грецьких античних храмів (рис. 2,3).

Розташований зліва від Парфенона храм Ерехтейон в цілому добре сприймається з верхнього майданчика Акрополя. Він присвячений двом богам – заступниці міста – Афіні і Посейдону, а також легендарним афінським героям – Ерехтею і Буту. Місце, де поставили Ерехтейон, здавна вважався Священним. Тут раніше показували уявний слід, залишений тризубцем Посейдона на скелі і, рядом здавна Священна маслина, яка пустила нові паростки після звільнення Греції від персидської тиранії. Так тлумачать древні міфи ймовірні події тих далеких часів. Храм Ерехтейон – остання за часом споруда Акрополя, яка збудована між 421 і 406 рр. до н.е. Автор невідомий, а будували його Філокл і Архілок.⁶ Асиметрична вільна композиція Ерехтейону з невеликими розмірами в плані (23,5x11,63 м), має вишукані м'ягкі форми іонічного ордеру – усе тут відрізняється від доричних строгих форм величного храму Парфенона. Та головною окрасою Ерехтейона є південний портик, де замість колон поставлено шість мармурових дівочих фігур-каріатид, які невимушено підтримують перекриття портика. Висота скульптур – 2,6 м.⁷ Перед зодчими стояла нелегка задача побудувати храм на ділянці з невеликим рельєфом. І вони успішно



Ле Корбюз'є відзначав: «Храм (Парфенон) был геометрическим обобщением живой человеческой плоти, ключом к композиции храма, к его соразмерности и пропорции было, мы видим это, тело человека (1:5,1:√5)»⁸

Рис.5. Пропорційна співрозмірність в архітектурі Парфенону(західний фасад), план реконструкція (за М.І. Бруновим та І.В. Жолтовським).

Співрозмірність колони і храму в цілому 1:5, а пропорцій 1:√5 асоціюють з чоловічим тілом – ідеал стрункости, сили і гармонії.

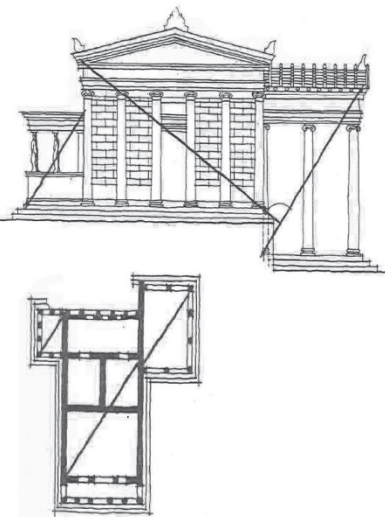
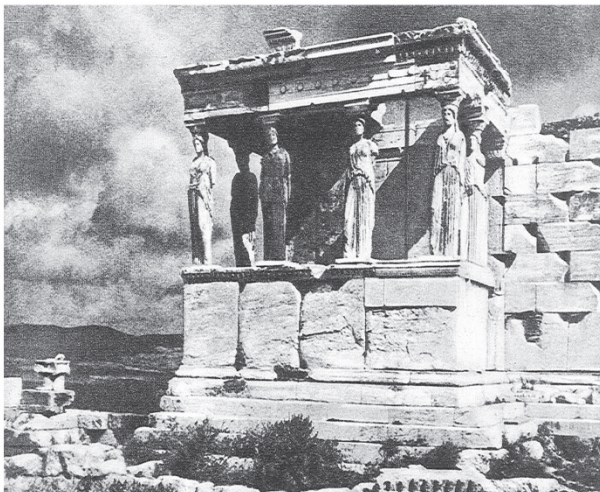


Рис.6. Храм Ерехтейон Афіньського Акрополя, портик з каріатидами, загальний вигляд, головний фасад, план, геометрична співрозмірність структурних частин храму.

Принцип геометричної подібності в архітектурі Ерехтейону. Його фасад і план вписуються в подібні прямокутники

справилися з цією задачею та створили оригінальну асиметричну естетично привабливу композицію храму на дещо ускладненому рельєфі. Тож з різних сторін він має оригінальні архітектурно-пластичні вирішення та органічно вписаний як в ландшафт, так і в композиційну структуру ансамблю.

В цілому загальною композицією храмового ансамблю Акрополя передбачена візуальна змінність вражень від сприйняття загального сценарно-режисерського задуму зодчих - поступового розкриття архітектурно-композиційної ідеї ансамблевої забудови – детального розгляду фрагментів та деталей пам'яток, які чергуються з захоплюючим естетичним сприйняттям окремих храмів в кутовій перспективі, тобто поставлених під кутом до шляхів їх огляду та з врахуванням особливостей проходження Панафіненської ходи,* що було новим на той час при формуванні складних архітектурних ансамблів Еллади⁷ (рис. 4,5).

Величний храм Парфенон завершує найвищу частину священного скельного пагорбу Акрополя. Чіткі надзвичайно згармонізовані архітектурно-скульптурні форми храму пропорційно взаємопов'язані з основними параметрами храму і мають композиційну узгодженість з величиною пагорбу самого Акрополя та в цілому відповідають пропорціям «золотого перетину».⁸ Силует пагорбу та Парфенону достатньо цілісно сприймаються в міському середовищі Афін. Тож з будь-якої частини Афін скальний пагорб Акрополя з Парфеноном підноситься над містом – над його площадами, вулицями та міською забудовою в цілому.

Для того, щоб поставити Парфенон на тому місці пагорбу, його будівничі створили необхідне для нього підвищення та укріплення скального схилу, яке збільшило майданчик пагорбу у північній його частині. Тож храм Парфенон і природний ландшафт – скалистий пагорб Акрополя отримали складний

* Сценарно-режисерський задум відображав шлях проведення Панафінейської ходи як релігійного дійства (тобто обряду принесення дарунків богині Афіні Діві, так як храмовий ансамбль Акрополя являвся головним релігійним комплексом Афін). Процес Панафінейської ходи розпочинався від Пропілеїв і закінчувався біля входу до головного храму Акрополя - Парфенона. В ті часи активно відвідувалися і другі храми та святилища Акрополя – Ерехтейон, Гекатомпедон, святилище Зевса та ін.

пропорційно-узгоджений взаємозв'язок, який враховує особливості його просторового сприйняття. В той же час талановиті грецькі зодчі побудували Парфенон на Акрополі в найбільш вигідному в художньо-композиційному відношенні місці. І тому з будь-якого місця Афін можна бачити ансамбль Акрополя з його прекрасним храмовим завершенням – Парфеноном. Після його побудови він відразу став вважатися найпрекраснішою будівлею з усіх, які створив світ (рис. 6). Парфенон загально визнаний у світі ідеал високої мистецько-зодчої культури, вершина естетичної досконалості, одне з найвищих культурних надбань світу.⁹ Як відзначають історики архітектури зодчі Іктін і Каллікрат побудованим храмовим ансамблем Акрополя увіковічили перемогу Греції у героїчній боротьбі проти персидського поневолення, який став важливим всееллінським святилищем з його головним храмом Парфеноном, який присвячений божій покровительниці Афін – Афіні Парфенос. В той же час, Парфенон став пам'ятником слави і величності еллінської культури, як найвищого звершення всієї Греції.¹⁰ І нині він один із прославлених шедеврів світового зодчества.

Більше двох тисячоліть, майже до другої половини XVII ст. Парфенон як і другі шедеври ансамблю Акрополя простояли у відносній збереженості. Але подальша доля Парфенона, як і других храмів, виявилася трагічною. У візантійську епоху у Парфеноні проходили церковні служби. Коли Греція підпала під владу турок, його перетворили в мечеть, але храм, незважаючи на різні перебудови, як визначна пам'ятка, все ще існував. Але в 1687 р. під час війни турок з венеціанцями, вони облаштували у Парфеноні порохований склад і від попадання снаряду виникнув у ньому вибух і прекрасний грецький храм отримав значне руйнування. Після цього розпочалося розграбування та додаткове руйнування залишків інших визначних пам'яток ансамблю Акрополя. Археологічно-відновлювальні роботи шедеврів Акрополя розпочалися з 30-х років XIX ст. В результаті багатолітніх робіт були детально досліджені різні пам'ятки Акрополя. По можливості, пошкодженим частинам



Рис.7. Загальний вигляд верхньої частини афінського Акрополя зі сходу. Зліва – Парфенон, справа – Ерехтейон (реконструкція Людвіга Ланге, 1835 р.).



Рис.8. Сучасний стан головного храму афінського Акрополя - Парфенону.

храмів були повернуті деякі ще збережені окремі автентичні блоки та деталі. Але на сьогодні значна частина архітектурно-скульптурних фрагментів і окремих деталей Акрополя розрізнені і знаходяться в різних музеях Європи від Копенгагена і Вени до Лондона і Парижа. Найбільш значна їх частина знаходиться в Британському музеї Лондона, частина – в Луврі Парижа, але збережені ще також важливі мармурові частини храмів Акрополя, нині зберігаються в музеях Афін.¹¹ Але повернути в Афіни всі вивезені раніше архітектурно-мистецькі шедеври Акрополя до сих пір не вдалося.

Подальша доля прославленого ансамблю і нині викликає тривогу. Промислові викиди невпинно роз'їдають та забруднюють мармур унікальних пам'яток Акрополя. В той же час ведуться різні консервативні роботи по врятуванню мармурових будівель та скульптур (рис. 7). Тому нині постійно проводиться відповідний моніторинг збереженості пам'яток Акрополя і грецькою владою виконуються різні роботи по оздоровленню оточуючого середовища Афін, всього того, що принесло місту та його Акрополю стихійна урбанізація та активний розвиток промисловості, що спричинили значне порушення екологічних умов, і як наслідок, призводять до поступового руйнування античних шедеврів. Ще в 1977 р. ЮНЕСКО була піднята тривога: «Акрополь в опасности... Выстояв 2400 лет под натиском времени и людей, замечательный монументальный ансамбль, в создании которого принимали участие гениальные Иктин и Фидий, находится под угрозой разрушения от растущего вредоносного воздействия промышленной цивилизации...» - говорив Амаду Махтар М'Боу – на той час генеральний директор ЮНЕСКО, виступаючи на площі перед Парфеноном в Афінах, призиваючи світову спільноту до об'єднання зусиль для спасіння священного місця грецької культурної спадщини, яка має світове значення.¹² В ті ж часи були виконані значні роботи по приведенню в порядок будівель Акрополя, які, як очікують, принесуть довгострокові результати. Були виправлені також невдало здійснені попередні консерваційні дієства, виконані в 30-ті роки ХХ ст. під керівництвом



Рис.9. Новий музей Акрополя в історичній забудові Афін. Архітектор Б. Чюмі, за участю М. Фотіадиса , 2009р.



Рис.10. Музейні експозиції артефактів Акрополя.
Новий музей Акрополя вАфінах.

Н.Баланоса.¹³ Враховуючи ненадійність збереження унікальних пам'яток Акрополя «просто неба», в храмі Ерехтейон ще у 80-ті роки ХХ ст. відновили портик і в цілому його фасади, і деякі його складові частини та каріатиди були замінені на копії. Було прийнято також рішення по створенню Нового музею, де були б виставлені автентичні залишки цього священного місця грецької культури. Пам'яткоохоронними заходами було заборонено будівництво поблизу Акрополя висотних та промислових будівель, підлягали консервації забудова старого кварталу у підніжжя пагорбу Акрополя та ряд других мір щодо покращення екологічного стану середовища Афін в цілому. Тож для надійного збереження унікальних пам'яток афінського Акрополя та архітектурних фрагментів, уламків мармурових скульптурних шедеврів Фідія та інших давніх майстрів, створених для Парфенону, Ерехтейону та інших пам'яток, у 2009 р. в Афінах побудували Новий музей Акрополя (архіт. Б.Чюмі при участі М.Фотіадіса),¹³ так як в старому музеї неможливо було експонувати всі збережені артефакти пам'яток ансамблю Акрополя (рис. 8). В Новому музеї створені відповідні умови для належного експонування збережених фрагментів та скульптурних мармурових шедеврів Парфенона та інших пам'яток Акрополя (рис. 9). Але проблема збереження мармуру архітектурних та скульптурних шедеврів ансамблю Акрополя залишається і понині надзвичайно актуальною, також як і для античних пам'яток інших країн, які знаходяться «просто неба». На позитивне рішення цієї проблеми задіяні сучасні міжнародні культуроохоронні установи: ЮНЕСКО, ІКОМОС, ICCROM та їх підрозділи в різних країнах світу.¹⁴

Список літератури

1. ВИА в 12 т. – Т.2. – М.:Издат. Академии архит. СССР, 1973. – с. 173-225; Дв. також: Шуази О. История архитектуры. Т.1. – М.: О.Шуази, 1935. – с. 308-325; Бунин А.В., Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства. В 2 т., Т.1. – М.:А.В.Бунин, Стройиздат, 1979. – с. 67-77.

2. Брунов Н.Н. Памятники афинского Акрополя: Парфенон и Эрехтейон. – М.: Н.Н.Брунов, Искусство, 1973. – с. 120.
3. Плутарх. Сравнительные жизнеописания, Перикл, XIII. Пер. С.И.Соболевского. – М.: Плутарх, 1961. – с. 136.
4. Асеев Ю.С. Шедевры світової архітектури. – К.: Ю.С.Асеев, Рад. школа, 1982. – с. 12-15.; Див. також: Колобова К. Древний город Афины и его памятники. – Л.: К.Колобова. 1961. – с. 78-102.
5. Повсаний. Описание Эллады. – М.: Повсаний, 1938-1940.1.17.2.
6. Брунов Н.Н. Памятники афинского Акрополя: Парфенон и Эрехтейон. – М.: Н.Н.Брунов, Искусство, 1973. – с. 30; 70; 89-135; 167-171.
7. Витрувий. Десять книг об архитектуре. Т.1. – М.:Изд-во Всесоюзной академии архитектуры, МС МХХХ XI. – с. 118-119.
8. Брунов Н.Н. Пропорции античной и средневековой архитектуры. – М.: Изд-во академии архит. СССР. 1935. – с. 16; Див. також: Мусатов А.А. Архитектура античной Греции и античного Рима /Мусатов А.А.: Учеб.пособие. – М.:»Архитектура-С», 2006. – с. 66.
9. Ресурс доступу: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Афинский Акрополь](https://ru.wikipedia.org/wiki/Афинский_Акрополь).
10. ВИА. Т.2. – с. 193-196.
11. Сансоне В. Камни, которые надо спасти /Перевод с итал. А.А.Бангерского. Послесл. О.А.Швидковского. – М.: В.Сансоне, 1985. – с. 236.
12. Balanos N. Les monuments de L'Acropole: Relevement et comservation. – Paris.: N.Balanos, 1936. P. 120.
13. Бернад Чюми. Михалис Фотиадис. Афины: Новый музей Акрополя в Афинах //А+С. – 2001. - №№ 2,3. – с. 24; Див. також: Новый музей Акрополя в Афинах //ресурс доступу: www.panoramio.com; www.kommersant.ru; www.acebud.ua; www.admagazine.ru; www.avk-project.com; Селівачов М., Зошенко В. Музеї Афин //Ант. – К.: М.Селівачов. – 2006. - № 16-18. – с. 58-67.
14. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972); Рекомендації щодо охорони на національному рівні культурної та природної спадщини (1968); Рекомендація щодо охорони і сучасної ролі історичних ансамблів (1976); Міжнародна хартія про збереження та реставрацію пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія, 1964); Міжнародна хартія про принципи аналізу, збереження та реставрації будівель архітектурної спадщини (2003) //Міжнародні засади охорони нерухокої культурної спадщини. – К.: Фенікс, 2008. - с. 10-18; 47-54; 55-63; 77-79; 111-113.

Анотація

Коротко розглянуті особливості формування храмового ансамблю афінського Акрополя за часів володарювання Перикла після перемоги Греції у боротьбі проти персидського поневолення. Архітектурно-мистецькі шедеври Акрополя – Парфенон, Ерехтейон, Пропілеї та ін. - вершина в розвитку еллінської храмобудівної культури в період високої класики Стародавньої Греції. Але час не шкодує стародавніх архітектурно-мистецьких шедеврів. З 1987 р. ансамбль афінського Акрополя включений до Списку всесвітньої спадщини та охороняється під егідою ЮНЕСКО. Але проблема надійного та довгострокового збереження мармурових шедеврів ансамблю Акрополя залишається і понині надзвичайно актуальною, як і античних пам'яток інших країн, які знаходяться «просто неба».

Ключові слова: Акрополь, Парфенон, Ерехтейон, охорона, всесвітня спадщина.

Annotation

There are briefly discussed features of the temple ensemble formation of the Acropolis of Athens in the days of Pericles government after Greece victory against the Persian oppression. The architecture a land artistic masterpieces of the Acropolis, the Parthenon, the Erechtheion, Propylaea and others – are on the top of Hellenic temple building culture in times of the high art classics of ancient Greece. But time does not spare the ancient art masterpieces. Since 1987 the Athenian Acropolis ensemble has been included in the World Heritage List and protected by UNESCO auspices. But the problem of reliable and long-term preservation of marble masterpieces of the Acropolis ensemble is extremely relevant today, as the other ancient monuments of different countries that are under the open sky.

Keywords: the Acropolis, the Parthenon, the Erechtheion, preservation, world heritage